

PRISPEVEK O RAZVOJU PASME KRŠKOPOLJSKI PRAŠIČ

mag. Andrej Kastelic, KGZS - Zavod Novo mesto

prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
znan. sod., dr. Špela Malovrh, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Uvod

Biotska raznovrstnost domačih živali je del biotske raznovrstnosti živih organizmov, ki se nanaša na vse vrste, pasme in linije domačih živali, ki jih redimo z namenom prireje hrane živalskega izvora in za potrebe kmetijstva. V zadnjih desetletjih 20. stoletja je človek s selekcijo iskal genotipe z visoko proizvodnostjo in z njimi nadomeščal ponavadi manj produktivne avtohtone tipe domačih živali. Zato smo izgubili veliko biotske raznovrstnosti v živinoreji. V zadnjih dveh desetletjih pa je vse več spodbud za ohranitev in uveljavitev avtohtonih pasem domačih živali.

Krškopoljski prašič, imenovan tudi črnopasasti, pasasti ali prekasti prašič, je slovenska avtohtona pasma prašičev. Ime pasme je vezano na geografsko območje, kjer je na kmetijah konec 19. stoletja prevladoval bolj ali manj izenačen črnopasasti oz. prekasti prašič (Rohrman, 1899). Zaradi povečevanja obsega reje sodobnih pasem se je v sedem-

desetih in osemdesetih letih 20. stoletja reja krškopoljskega prašiča močno zmanjšala in je bila rejsko povsem zanemarjena. Ponovno ohranjanje pasme se je začelo po letu 1990. V delu prikazujemo povzetek ugotovitev proučevanj dokumentarnih in arhivskih virov o izvoru in razvoju pasme.

Izvor in razvoj pasme

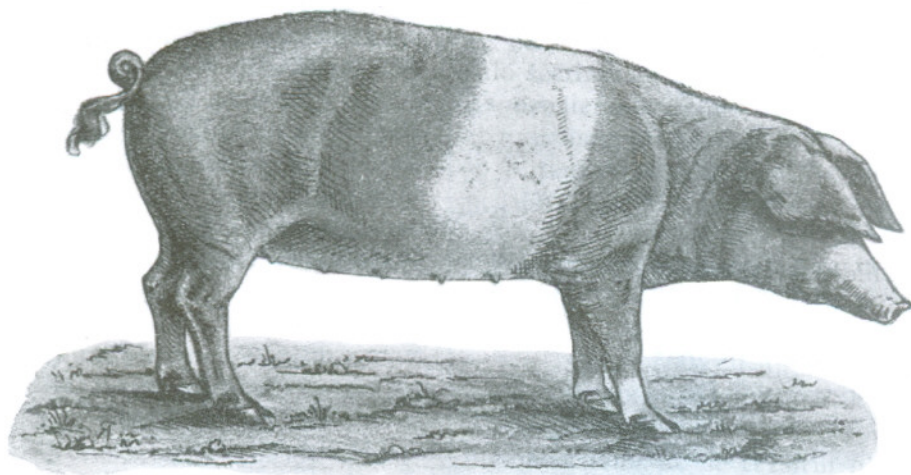
Krškopoljski prašiči so potomci evropskega divjega prašiča (*Sus scrofa scrofa*). Udomačitev živali je potekala postopoma, in sicer v procesu, ki je vključeval veliko majhnih sprememb obnašanja človeka do živali in obratno (Šalehar in sod., 1995). Sredi 19. stoletja je bilo v Kranjski deželi 75.200 prašičev, ki so jih rejci redili bolj v dolinah ter predvsem na Dolenjskem (Vojaški popis ..., 1851, cit. po Zalokar, 1854).

Prašiči so bili dolgi, klapouhi, večji del črni ali pa prekasti, nekateri pa kratki s pokončnimi ušesi.

Prašiči so bili skoraj pri vsaki hiši, in sicer navadne črne pasme (Poduk našemu kmetu, 1887). Prašiče so redili pretežno le za domačo potrebo. Na shodu dolenjskih kmetijskih združenj v Novem mestu leta 1895 so omenili podobnost berkširske pasme po barvi našim navadnim prašičem na tem območju (Shod dolenjskih kmetijskih ..., 1895). Natančneje je ob koncu 19. stoletja krškopoljskega prašiča opisal Rohrman (1899) in ga tudi poimenoval. Pasasti ali tudi prekasti prašiči so imeli po sredi telesa belo liso, ki je objemala telo kakor pas, drugod pa so bili črni (slika 1). Zadnji del telesa je bil vedno povsem črn, prednji del pa bolj ali manj bel. Bele lise so se nahajale tudi po prsih, vratu, glavi in po prednjih nogah. Vichodil (1902) je menil, da je krškopoljska pasma nastala s križanjem domačih dolgouhih prašičev s Krškega polja in berkširjem.

Na razvoj pasme so vplivali okoljski dejavniki, način vhljevitve in reje. Na populacijo krškopoljskega prašiča so v 19. stoletju vplivale tudi druge prisotne populacije prašičev na tem območju. Rejci in prekupčevalci so uvažali okrogle hrvaške in ogrske bele, bošnjaške, srbske, turške in angleške prašiče (Zalokar, 1854, Sporočilo o razdelitvi ..., 1876, Da se govedoreja ..., 1887, Nekoliko o prešičjereji, 1891, Rohrman, 1899, Zgodovinski razvoj cen ..., 1916, Stefančič, 1951). Na področju današnje Slovenije so bili tudi padovanski ali laški prašiči (Nekoliko o prešičjereji, 1891).

Po letu 1869 je Kranjska kmetijska družba namenjala sredstva za pospeševanje prašičereje in načrtno uvajala predvsem angleške pasme prašičev (Sporočilo o razdelitvi ..., 1876). Leta 1887 je vodstvo deželne vinar-

Krškopoljska pasma (Rohrman, 1899: 10); Kranjska krškopoljska pasma (Vichodil, 1902: 115); Dolenjska krškopoljska pasma (Oblak, 1927: 29)

ske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu kupilo čisto angleško pasmo jorkšir z namenom pripuščanja tujih svinj (Da se govedoreja ..., 1887). Kmetijski družbi je bil podan predlog za nakup petih merjaškov pasme berkšir in za predajo v okolico Šentjerneja (Shod dolenskih kmetijskih ..., 1895). Za pospeševanje prašičereje je c. kr. Kmetijska družba kranjska v Ljubljani na podlagi odloka vis. c. kr. kmetijskega ministrstva ustanovila organizacije v prašičereji (Določbe o ustanovitvi ..., 1899). Glavni odbor c. kr. Kmetijske družbe kranjske je objavljala razpise za dodelitev merjaškov in mladice pasme jorkšir po polovični ceni (Poziv kranjskim gospodarjem ..., 1889; Določbe za ustanovitev ..., 1903; Postaje za prasičjo ..., 1903). Neznani avtor je priporočal angleško nemške prašiče križance (Umna prasičereja, 1896). Deželni odbor je ustanovil prve postaje za rejo merjascev in plemenskih svinj in na eni uhlevil prašiče požlahtnjene dolgohe pasme Höesheve reje iz Nemčije (Oblak, 1927). Bilo je kar nekaj poskusov uvajanja ogrskih (bakonjcev; Oblak, 1927) in hrvaških (turopoljcev in pikcev; Nekoliko o prešičereji, 1891; Oblak, 1927) ter kodrastih prašičev iz Srbije in Romunije zaradi več masti (Oblak, 1927). Po drugi svetovni vojni so se lotili osveževanja s češko belo pasmo, jorkširjem iz Anglije, belo požlahtnjeno pasmo in žlahtno belo pasmo iz Avstrije ter holandsko belo pasmo (Ferjan, 1955). S temi pasmami se je delno pokrilo veliko pomanjkanje merjascev krškopoljske pasme.

Po drugi svetovni vojni je bila pasma krškopoljski prašič po eni strani ogrožena z vpeljevanjem vedno novih pasem, po drugi pa z omejevanjem območja reje in pomanjkanjem ustreznih merjascev ter z določilom, da morajo vsi plemenski merjasci izvirati iz rodovniške reje – vzrejnega središča. Na območju okraja (današnje upravne enote) Novo mesto se je črnopasaste merjasce lahko redilo na območjih kmetijskih zadrug Škocjan, Šmarjeta, Šentjerneja in Brusnice (Zapisnik 7. redne ..., 1959). Drugje po novomeškem okraju pa naj bi se vpeljevali

Svinja pasme krškopoljski prašič s kmetije Lipičar

beli merjasci, le v Stopičah naj bi en rejec redil enega belega in enega pasastega merjasca. Tudi v sektorju pasastih merjascev se naj bi pustilo par belih za rejce, ki so želeli pripuščati svinje pod bele merjasce. Z novo obravnavo pasme leta 1961 naj bi bili dovoljeni krškopoljski merjasci na območju zadrug Šentjerneja in Kostanjevica ter delu območja zadrug Videm – Krško in Brežice, drugje pa bi se smeli uporabljati le še do konca leta 1961 (Zapisnik seje Sveta ..., 1961a).

Učinek omejevanja na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja še ni bil velik, saj je komisija za licenciranje spomladi 1961 pregledala 73 merjascev, od tega 36 krškopoljskih, leta 1963 pa 56 merjascev in med njimi kar 47 krškopoljskih merjascev (Zapisnik seje Sveta ..., 1963). Nekateri krškopoljski merjasci so bili prav lepi in posamezni med njimi so bili oplemenjeni s pasmo wessex (Zapisnik seje Sveta ..., 1961b). Za široko rejo je bilo uvoženih po 10 merjascev in mladice pasem wessex in sattselschwein (Ferjan, 1969). Zaradi paše v gozdu je bilo povsem možno parjenje z divjim prašičem. Na sestanku skupščine občine Novo mesto je bila podana informacija, da so kmetijske organizacije uvozile v letu 1969 tri plemenske merjasce sedlaste pasme.

Kmečki rejci so še naprej obdržali belo žlahtno in požlahtnjeno pasmo ter delno črnopasasto pasmo. Manjše število svinj črnopasaste pasme je vzdrževal Kmetijski inštitut Slovenije v kontroli proizvodnosti. Zadnje raziskave o plodnosti krškopoljskega prašiča sta opravila Eiselt in Ferjan v letu 1970, zadnje objave pa v letu 1972. Licenciranih merjascev se v tem obdobju ni dalo dobiti, se je pa strogo izvajala določba o kastraciji nelicenciranih merjascev. Po mnenju rejca je bila »kravata« strah in trepet krškopoljskih prašičev (Marinček, 2006, cit. po Luzar, 2006).

Po letu 1990 je bil izveden popis preostalih prašičev krškopoljske pasme. Izmed 31 kmetij s 57 mladice in svinjami te pasme, ki so še redile te prašiče, so se tri vključile v spremljanje porekla in kontrolo proizvodnosti in do leta 1995 povečale stalež na 30 svinj. V letu 2003 je bila v spremljanje porekla vključena četrta kmetija, izvedeno pa je bilo tudi osveževanje s pasmo sattselschwein (Šalehar in Kramar Pribožič, 2000; Šalehar in sod., 2002, 2003). V letu 2008 je v spremljanje porekla in kontrolo reprodukcije vključenih 90 plemenskih svinj in 23 merjascev na približno 30 kmetijah (Malovrh in sod., 2008).

Preglednica 1: Spremembe zunanosti prašičev krškopoljske pasme

LETO	1851 ¹	1899 ²	1956 ³	1970 ⁴	1991 ⁵	1994 ⁶	2007 ⁷
BARVA	Črna ali prekasta	Sredi telesa bel pas, drugod črni; zadnji del telesa črn, prednji bolj ali manj bel; bele lise lahko po prsih, vratu, glavi in prednjih nogah	Belo črna; navedno prednji del bolj ali manj bel	Barva ščetin črna in bela, širši ali ožji bel pas čez pleča in sprednje noge	Bolj ali manj pravilna opasanost; različno širok bel pas	Pasasta (75 %**); sprednji del telesa bel (10 %); celo telo črno (7,5 %); pikasti (7,5 %)	Značilna opasanost (67 %***); širok bel pas (30 %), sprednji del lisast (3 %)
UŠESA	Viseča, nekateri s pokončnimi ušesi	Velika, viseča ušesa, malo poraščena, pogosto skoraj gola	Viseča, enako dolga kot rilec ali daljša	Srednje velika, viseča	Viseča, različno dolga	Viseča (92,5 %), polviseča (7,5 %); dolga, segajoča prek rilca (67,5 %); kratka (32,5 %)	Viseča (93 %), polviseča (7 %)
GLAVA	-	Srednje dolga in bolj ozka, čelo ravno, rilec raven, močno razvit in pripraven za pašo	Srednje dolg rilec, ki je pod vplivom prašičev pasme jorkšir postal upognjen	Srednje velika, ne premastna, široko čelo, linija glave nekoliko sedlasta, širok, srednje dolg rilec	Krajša, široka, konkavni (mops) nosni profil	Konkavni nosni profil (95 %)	Kratka in široka (38 %); srednja (59 %); dolga ter ozka (3 %); nosni profil konkaven (86 %); raven (14 %)
VRAT	-	Kratek in močan	Močan	Srednje dolg, močan	-	-	-
TRUP	Dolg	Dolg, srednje širok in dokaj raven; hrbet in ledje nekoliko kriva; zadnji konec nekoliko višji kakor sprednji; križ dolg, podrt in zadaj oblikovan kakor podolgovata buča	Srednje globok, malo stisnjen, zadnji del malo višji od prednjega, križ pobit	Srednji, dolžina srednja, globok in obsežen; pleča močna, zaprta; šunke dolge, široke in globoke	Daljši in globok z ravno ali rahlo ukrivljeno hrbtno linijo	Srednje dolg (60 %); v nekaterih rejah dolg (37,5 %) ali kratek (2,5 %)	Srednje dolg (55 %), kratek (24 %), dolg (21 %)
NOGE	-	Srednje visoke, prej drobne kakor debele; krača in pleče močno razvita	Srednje visoke, močne	Suhe, močno kitaste; stoja pravilna pokončna	Dokaj visoke in močne	Tanke in fine (52,5 %); debele in grobe (47,5 %)	Tanke in fine (66 %); debele in grobe (34 %)
ŠČETINE	-	Fine	Močne in gladke, iste barve kot koža	Goste, močne in bleščeče; črne in bele	Redkejša poraščenost	-	Močne, bleščeče, ravne, na obarvanih delih telesa temne
KOŽA	-	Tanka, redko poraščena, vidi se skozi ščetine	Debela in močna	-	-	-	-

¹ Vojaški popis ... (1851, cit. po Zalokar, 1854: 379-380);

² Rohrman (1899: 9-10); ³ Varl (1956: 17-18);

⁴ Kmetijski inštitut Slovenije (1970, cit. po Nabava in standardni ..., 1971: 2-3);

⁵ Švajger in Bregar (1991: 38);

⁶ Šalehar (1994: 317);

⁷ Malovrh in sod. (2007: 463-464)

* Priporočila;

** % od 40 kmetij;

*** % od 28 svinj

Fenotipske spremembe pasme

Prašiče krškopoljske pasme so načrtno oplemenjevali s pasmami sufolk, berkšir, cornwall, jorkšir, wessex in sattelschwein. Uvoženih živali teh pasem je bilo v primerjavi z obsegom populacije malo, zato so imele omejen vpliv na krškopoljsko pasmo. Iz podatkov v građivih smo proučili fenotipske spremembe pasme, kar je prikazano v preglednici 1.

Različni genetski in negenetski dejavniki so vplivali na oblikovanje pasme. Tako se je pod vplivom oplemenjevanja, križanja in odbire spreminjala pasma krškopoljski prašič ter tudi prilagajala revnemu kmečkemu okolju in navadam rejcev. Od prvega podrobnega opisa (v letu 1899) se je krškopoljska pasma spremenila v obliki glave, vratu, trupa in kože. Glava je bila srednje dolga in bolj ozka, z ravnim čelom in rilcem. Postala je krajša ter širša, nosni profil pa je postal konkaven pred letom 1956. Vrat se je nekoliko podaljšal. Dolg trup je postal srednje dolg. Leta 1899 je bila koža tanka, redkeje poraščena s finimi ščetinami, pozneje pa je koža postala debelejša in močnejša, ščetine goste, močne in bleščeče. Leta 1991 pa je bila zabeležena redkejša poraščenost (preglednica 1). Obarvanost prašičev je skozi celotno obdobje ostala podobna, ušesa so bila vedno viseča, vendar ne nujno enako dolga.

Zaključek

Krškopoljski prašiči so potomci evropskega divjega prašiča (*Sus scrofa scrofa*). Oblikovali so se na širšem Dolenjskem iz domačih dolgih, klapouh, večji del črnih ali pa prekastih prašičev. Prašiče krškopoljske pasme so načrtno oplemenjevali s pa-

smami sufolk, berkšir, jorkšir, cornwall, wessex in sattelschwein. Uvoženih živali teh pasem je bilo v primerjavi z obsegom populacije malo, zato so imele omejen vpliv na krškopoljsko pasmo. Izvajala pa so se parjenja tudi z belimi populacijami prašičev. Ker je krškopoljski prašič izgubil značilno obarvanost, je bil izločen iz populacije prašičev krškopoljske pasme, razen v primerih, ko je bilo izvedeno povratno križanje. Zaradi velikega obsega populacije krškopoljskih prašičev od leta 1851 do leta 1970 je bil delež tujih genov v populaciji krškopoljskih prašičev majhen. Pasma sattelschwein je bila za oplemenjevanje prašičev krškopoljske pasme ponovno uvožena v letu 2003, ko je bilo število živali krškopoljske pasme že majhno, in je pomembno vplivala na genetsko strukturo kot tudi na ohranitev populacije krškopoljskega prašiča.

Viri

- Da se govedoreja in svinjoreja. 1887. Dolenjske novice, 3, 11: 85
- Določbe o ustanovitvi zavodov in postaj za prašičjo rejo, potem o oddaji posameznih merjascev. 1899. Dolenjske novice, 15, 7: 62-63
- Določbe za ustanovitev postaj za prašičjo rejo. 1903. Dolenjske novice, 19, 8: 75-76
- Ferjan J. 1955. Naša živinoreja po osvoboditvi. Koledar družbe svetega Mohorja 1956: 97-101
- Ferjan J. 1969. Prašičereja v Sloveniji nekoč in danes. Koledar Mohorjeve družbe za navadno leto 1970: 170-173
- Luzar M. 2006. Najprej slast, potem oblast. Krškopoljski prašič. Dolenjski list (Priloga Dolenjske novice), 2, 42: 29
- Malovrh Š., Kastelic A., Kovač M. 2007. Pasemski standard za krškopoljskega prašiča (Zootehniška karakterizacija pasme). V: Ohranjanje biotske raznovrstnosti v Slovenski živinoreji. Poročilo za leto 2006. I. del. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 460-465
- Malovrh Š., Šalehar A., Kastelic A. 2008. Krškopoljski prašič. Slovenska avtohtona pasma prašičev. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko in Novo mesto, KGZS-Zavod NM: 2 str.
- Nabava in standardni opis prašiča krško-poljske pasme. 1971. Ljubljana, Republiški kmetijski inšpektorat: 3 str.
- Nekoliko o prešičjereji. 1891. Dolenjske novice, 7, 20: 153-154
- Oblak A. 1927. Naša prašičja reja. Ljubljana, Kmetijska matica: 77 str.
- Poduk našemu kmetu. 1887. Dolenjske novice, 3, 1: 4-5
- Postaje za prašičjo rejo. 1903. Dolenjske novice, 19, 8: 75
- Poziv kranjskim gospodarjem, ki se pečajo s prašičjo rejo. 1889. Dolenjske novice, 5, 21: 171
- Rohrman V. 1899. Prašičje plemena na Dolenjskem. Kmetovalec. Ilustrovan gospodarski list. Ljubljana, C. kr. kmetijska družba vojvodine kranjske, 16, 2: 9-11
- Shod dolenjskih kmetijskih podružnic v Novem Mestu. 1895. Dolenjske novice, 11, 12: 102-103; 11, 13: 117-118; 11, 15: 125-126; 11, 16: 137-138
- Sporočilo o razdelitvi državnih subvencij za razne kmetijske pridelke za leto 1875 in prejšnja leta počenši od leta 1869. 1876. Naznanila, 1875, 1: 26-35
- Sustič J. 1926. Gorenjski črnolisti prašič. Kmetovalec, 43, 20: 166-167
- Šalehar A. 1994. The krškopolje pig. Stočarstvo, 48, 9-10: 313-319
- Šalehar A., Kramar Pribožič Z. 2000. Poročilo o ogledu krškopoljskega prašiča. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 4 str.
- Šalehar A., Kramar Pribožič Z., Kastelic A. 2002. Krškopoljski prašič v letu 2002. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 7 str.
- Šalehar A., Kramar Pribožič Z.,

- Kastelic A. 2003. Krškopoljski prašič v letu 2003. Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 3 str.
- Šalehar A., Štuhec I., Kovač M., Salobir K., Salobir J., Erjavec E., Jerič D. 1995. Prašičereja. Ljubljana, ČZD Kmečki glas: 278 str.
- Stefančič, A. 1951. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. Živinorejec, 1, 1: 28 – 31 in 2: 33 – 36 in 3 – 4: 95 – 105
- Švajger G., Bregar D. 1991. Krškopoljski (črnopasasti) prašič. Višješolska diplomska naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, VTOZD za živinorejo: 60 str.
- Umna prasičjereja. 1896. Kmetijske in rokodelske novice, 54, 24: 234
- Varl P. 1956. Gospodarski pomen prašičjereje za občino Št. Jernej. Diplomska naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 38 str.
- Vichodil G. A. 1902. O pasminama svinja i njihovoj gojtrbi. Osijek, Slavonsko gospodarsko društvo u Osijeku: 113-116
- Zalokar J. 1854. Umno kmetovanje in gospodarstvo. Štirje deli in pristavek. Ljubljana, C.k. Kranjska kmetijska družba: 131-381
- Zapisnik 7. redne seje Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo ObLO Novo mesto z dne 12.02.1959. 1959. Novo mesto, ObLO Novo mesto (ZAL: OLO NM 328): 2 str.
- Zapisnik seje Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo Občinske skupščine Novo mesto z dne 5.6.1963. 1963. Novo mesto, ObLO Novo mesto (ZAL: OLO NM 328): 4 str. s prilogo
- Zapisnik seje Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo ObLO Novo mesto z dne 6.4.1961. 1961a. Novo mesto, ObLO Novo mesto (ZAL: OLO NM 328): 7 str.
- Zapisnik seje Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo ObLO Novo mesto z dne 17.5.1961. 1961b. Novo mesto, ObLO Novo mesto (ZAL: OLO NM 328): 3 str. s prilogo
- Zgodovinski razvoj cen za odstavljenе pajske na Kranjskem. 1916. Kmetovalec, 33, 13: 100 – 101 in 14: 108 – 109